

Cumhuriyet Döneminde Resmî Dil Politikaları ve Toplumsal Yansımaları (1923–1950)

Official Language Policies and Their Societal Impacts in the Republican Era: Turkey, 1923–1950

Alper KASIMOĞLU*

Öz

Cumhuriyet'in ilk yıllarında benimsenen resmî dil politikaları, yalnızca bir iletişim aracı oluşturma ötesine geçerek, Türkiye'nin toplumsal yapısı ve kültürel dinamikleri üzerinde çok katmanlı ve kalıcı dönüşümlere yol açmıştır. Bu çalışmada, alfabe devrimi, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi, eğitim ve basında sadeleşme gibi temel uygulamaların, ulusal kimlik, vatandaşlık bilinci ve modernleşme sürecindeki belirleyici rolü tarihsel belgeler ve akademik literatür ışığında ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Nitel yöntemle gerçekleştirilen bu çalışma, Cumhuriyet'in dil politikalarının yalnızca teknik ve idari bir müdahale olmadığını; aynı zamanda toplumsal bütünleşme, kimlik inşası ve hafıza süreçlerinde temel bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, Türkçenin eğitimden gündelik yaşama kadar toplumun tüm kesimlerinde ortak aidiyet ve modern vatandaşlık kimliği yarattığını; ancak dil devrimi ve sadeleşmenin geçmişle kültürel kopuş, azınlıklar ve farklı topluluklarda ise zaman zaman dışlayıcı algılar oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca, dil politikalarının siyasal katılım, yurttaşlık bilinci ve toplumsal hafızanın dönüşümündeki rolü ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Dil politikalarının modern Türkiye'de toplumsal bütünleşme ve kimlik inşası süreçlerindeki merkezi işlevi, araştırmanın temel bulgusu olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil Politikası, Ulusal Kimlik, Toplumsal Bütünleşme, Yurttaşlık, Türk Modernleşmesi.

Abstract

The official language policies adopted in the early years of the Republic of Turkey went far beyond establishing a mere means of communication; they led to profound, multifaceted and lasting transformations in the country's social structure and cultural dynamics. This study provides an in-depth analysis of the pivotal role played by key reforms—such as the alphabet revolution, the Turkification of the language of worship and the simplification of language in education and the press—in the construction of national identity, citizenship consciousness and the modernization process, drawing on historical documents and academic literature. Employing a qualitative methodology, the research demonstrates that the language policies of the Republic were not simply technical or administrative interventions, but also served as a fundamental force in shaping social integration, identity formation and collective memory. The findings reveal that the spread of Turkish—from education to everyday life—has fostered a shared sense of belonging and a modern civic identity across all segments of society; yet, language reforms and simplification have at times resulted in cultural rupture with the past and have produced exclusionary perceptions among minorities and certain communities. The study also offers a detailed evaluation of the role of language policies in shaping political participation, citizenship consciousness and the transformation of social memory. Ultimately, the central function of language policy in processes of social cohesion and identity formation emerges as a key conclusion of this research.

Keywords: Language Policy, National Identity, Social Integration, Citizenship, Turkish Modernization.

Extended Summary

This article offers a historical and theoretical analysis of the multifaceted impact of official language policies implemented since the early years of the Turkish Republic on social structure, identity formation, citizenship culture and cultural memory. The study explores, in depth, the significance and consequences of establishing Turkish as the state's official and common language during the transition from the multilingual and multi-ethnic fabric of the Ottoman Empire to the nation-state model. Language is conceptualized not merely as a tool of

* Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, alperkasimoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1753-8790

communication but as a foundational element in constructing shared belonging, citizenship consciousness and a modern national identity.

The main aim of the article is to demonstrate that major language policies such as the alphabet reform, the Turkification of religious practices and the simplification of language in education and the press were not merely technical or administrative measures, but also produced lasting effects on identity, belonging and social cohesion across all segments of society. Accordingly, the study employs the theoretical frameworks of Benedict Anderson’s “imagined communities” (highlighting the role of a common language in shaping national consciousness), Ernest Gellner’s view on the centralization of language and its relationship with modern citizenship and social integration and Ziya Gökalp’s emphasis on the decisive role of language in national identity construction. This theoretical approach guides the analysis and discussion from the alphabet revolution to changes in the educational curriculum, transformations in the language of the press and various citizenship campaigns. The research adopts a qualitative methodology, utilizing historical document analysis, comparative literature review and an evaluation of legal regulations, educational materials, media sources and academic works of the period.

The findings reveal that, in line with Anderson’s perspective, the language policies of the Republic reproduced national identity and citizenship culture at the grassroots level through a common written and educational language. The alphabet reform, as emphasized by Gellner, paved the way for equal educational opportunities and strengthened the centralist state structure; while the Turkish Language Association and language congresses reinforced the role of a common language in national identity as envisioned by Gökalp. The Turkification of religious language is shown to be a symbolic step in reflecting ideals of national identity and secularism in the religious sphere.

However, language reforms aimed at simplification and purification also created a disconnection between new generations and classical Ottoman texts and traditional cultural memory. At times, these policies have led to exclusionary practices and accusations of assimilation concerning minority communities and local languages. The widespread adoption of plain Turkish and scientific terminology in education has facilitated the early adaptation of new generations to a national identity yet has also contributed to the weakening of historical continuity with the past.

In addition, the article emphasizes that language policy reforms in Turkey have been closely intertwined with broader processes of modernization, nation-building and social engineering, shaping not only the educational system but also daily life, public discourse and collective memory. Through its qualitative methodology, this study not only uncovers how policy-makers’ intentions were translated into practice, but also highlights the resistance, adaptation and negotiation dynamics among different social groups. The research further addresses the role of language in the construction and legitimization of political authority, the consolidation of citizenship rights and the transformation of cultural symbols and rituals, thus connecting micro-level social experiences with macro-level historical processes and national narratives.

Moreover, by situating the Turkish case within a broader international context, the article invites a comparative reflection on the role of language in state formation, social integration and cultural homogenization in other multi-ethnic societies. The paper also discusses the enduring tensions between linguistic standardization and the preservation of local and minority languages, examining how these tensions continue to inform debates on cultural rights, democratic participation and identity politics in contemporary Turkey.

In sum, the Republic’s official language policies have played a central role in shaping citizenship, identity and cultural memory throughout Turkey’s modernization and social transformation processes. These policies have resulted in significant social gains while simultaneously generating new spaces for debate and negotiation. Future research would benefit from examining the lived experiences of local and minority communities, the evolving functions of language in everyday life and changes in social memory in the context of multilingualism and cultural pluralism, all of which are essential for understanding the long-term impacts of Turkey’s language policies. Therefore, this study not only contributes to the literature on language policy and nation-building, but also provides important insights for policy-makers, educators and scholars interested in the complex interplay between language, identity and social change in diverse societies.

Giriş

Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte Türkiye’de siyasal ve hukuki düzenin yanında toplumsal ve kültürel yaşamın temelinde de köklü bir dönüşüm süreci başlamıştır. Bu sürecin merkezinde ise, yeni bir ulusal kimlik ve modern vatandaşlık anlayışının inşasında kilit rol üstlenen dil politikaları yer alır. Osmanlı İmparatorluğu’nun çok dilli ve çok kimlikli yapısından, tek dil ve tek millet esasına dayalı ulus-devlete geçiş, yalnızca teknik bir düzenleme değil, toplumsal hafızada ve gündelik yaşamda da derin değişikliklere yol açmıştır (Sadoğlu, 2003, s. 179; Korkmaz, 2010, XLV).

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, Cumhuriyet’in ilk döneminde uygulanan resmî dil politikalarının eğitimden basına, ibadet pratiklerinden vatandaşlık ve kimlik inşasına kadar toplumsal ve kültürel yaşam üzerindeki etkileridir. Alfabe devrimi, dilde sadeleşme ve ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi gibi adımlar, yalnızca devletin üstten müdahalesiyle değil, aynı zamanda toplumsal katılım ve dirençle şekillenmiş, modernleşmenin ve ulusal bütünlüğün anahtarı olarak değerlendirilmiştir (Anderson, 2006, s. 45; Kaplan, 2009, s. 39).

Dil, kimlik ve devlet arasındaki ilişki, ulus-devlet inşasında yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, ortak bir tarih, değerler dizisi ve aidiyet duygusunun kurucu zemini olarak kritik bir işlev üstlenir (Crystal, 2005, s. 51; Sadoğlu, 2003). Benedict Anderson’ın “hayali cemaatler” yaklaşımına göre, ortak bir dilin standartlaşması ve kitle iletişiminin yaygınlaşması, farklı toplumsal grupları benzer duygular ve kavramlar etrafında bir araya getirerek, ulusal aidiyetin inşa edilmesini ve devletin merkezîyetçi işleyişinin güçlenmesini sağlar (Anderson, 2006, s. 73). Ernest Gellner ise, modernleşme sürecinde dilin merkezileşmesi ve eğitim yoluyla standartlaşmasının, sanayileşmiş toplumlarda toplumsal bütünleşmenin ve yurttaşlık bilincinin ön koşulu olduğunu vurgular (Gellner, 2016, s. 49-50). Ziya Gökalp’in milliyetçilik kuramında ise, dil yalnızca kültürel sürekliliğin değil, aynı zamanda milli kimliğin ve toplumsal birliğin en temel belirleyicisi olarak ele alınır; ona göre ortak dil olmadan milli birliğin oluşması

mümkün değildir (Gökalp, akt. Kaplan, 2009, s. 138-141). Bu çalışmada, söz konusu kuramsal yaklaşımlar, Cumhuriyet'in ilk dönem dil politikalarının hem arka planını anlamak hem de bu politikaların toplumsal ve kültürel etkilerini çok boyutlu analiz etmek amacıyla temel referans noktası olarak kullanılacaktır. Bu çerçevede, makalede nitel yöntem temel alınmış; tarihsel belge analizi ve karşılaştırmalı literatür taraması yoluyla, resmî belgeler, eğitim ve basın kaynakları, dönemin aydın ve siyasetçilerinin söylemleri bir arada değerlendirilmiştir. Çalışmanın odağı ağırlıklı olarak 1923-1950 arası dönemdir. Yerel ve azınlık topluluklarının deneyimlerine ancak ikincil kaynaklar üzerinden yer verilebilmiş, dilin gündelik yaşama etkisi için de tarihsel belgeler temel referans alınmıştır.

Sonuç olarak bu makale, Cumhuriyet'in dil politikalarını sadece hukuki ya da teknik birer müdahale değil, toplumsal pratiklerin, kimlik inşasının ve modernleşme deneyiminin başat belirleyicisi olarak ele alır. Dil devriminin başarıları, sınırları ve yarattığı kalıcı etkiler, eğitim, medya, din ve yurttaşlık gibi temel alanlarda bütüncül bir perspektifle analiz edilmiştir.

Osmanlı'nın Son Döneminde Dil Politikası Arayışları

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında dil meselesi, modernleşme çabalarının ve çok dilli toplumsal yapının getirdiği siyasal/ıdarî sorunların merkezinde yer almıştır. 1839 Tanzimat Fermanı'ndan 1923'te Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçte, devletin resmî dili olarak Türkçenin konumu, sadeleşme tartışmaları ve millî kimlik inşası açısından yoğun biçimde ele alınmıştır. Bu dönem, Cumhuriyet'in dil politikalarına doğrudan zemin hazırlayan üç temel dinamik üzerinden değerlendirilebilir: resmî dilin tanımı, sadeleşme çabaları ve aydınların Türkçecilik yaklaşımları.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, Osmanlı aydınları konuşma dili ile ağır Osmanlıca arasındaki uçurumu fark etmiş ve halkla iletişim kurmakta yaşanan güçlükleri dile getirmiştir. İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi gibi aydınlar, halkın anlayabileceği sade bir dilin kullanılmasını savunmuş; gazete ve edebî metinlerde bu doğrultuda örnekler sunmuşlardır. Şinasi'nin, çıkardığı Tasvîr-i Efkâr gazetesinde halkın anlayabileceği dilde yazması, dönemin ilk bilinçli sadeleşme örneklerinden biri olmuştur. Öte yandan, Servet-i Fünun gibi bazı edebî toplulukların aşırı süslü ve sanatkârane dil anlayışı, sadeleşme çabalarında süreklilik sorunu doğurmuştur. Bu çelişkili dil yaklaşımları, ilerleyen yıllarda daha sistematik Türkçecilik hareketlerinin zeminini hazırlamıştır (Sadoğlu, 2003, s. 86; Şimşir, 1992, s. 23).

Resmî dilin hukuki düzlemde tanımı ise ilk kez 1876 tarihli Kanun-ı Esasî ile yapılmıştır. Anayasanın ilgili maddesi, devletin resmî dilini Türkçe olarak belirlemiş ve kamu görevlilerinin bu dili bilmelerini şart koşturmuştur (Soysal, 2011, s. 187-188). Bu gelişme, çok dilli Osmanlı bürokrasisinde ilk kez Türkçeye anayasal meşruiyet kazandırmış; ancak uygulamada dil birliğinin sağlanması konusunda sistemli bir devlet politikası geliştirilememiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde, özellikle 1890'ların ortasından itibaren Maarif Nezareti aracılığıyla sade Türkçeyle eğitim yapılması yönünde genelgeler yayımlanmıştır. 1894 tarihli bir tamimde, Arapça ve Farsça tamlamalardan arındırılmış bir İstanbul Türkçesi ile ders verilmesi istenmiş; süslü yazı dili yerine açık ve anlaşılır dil teşvik edilmiştir (Köprülü, 1999, s. 313-315; Sadoğlu, 2003, s. 95).

Bu dönemde, dilin kimlik kurucu yönü üzerine düşünen aydınlar, “Türkçe” ifadesini ilk kez resmî adlandırma olarak önermiştir. Ali Suavi, “Lisan-ı Osmanî” ifadesinin bir millet adı olamayacağını savunarak, doğrudan “Türkçe” adının benimsenmesini önermiştir. Türkçenin sadeleştirilmesi, halkın eğitim sürecine katılımı ve ibadet dilinde de kullanılması gerektiğini ileri süren Suavi, bu yönüyle Cumhuriyet döneminde gündeme gelecek laikleşme ve vatandaşlık bilinci ile ilişkili fikirlerin erken temsilcisi olmuştur (Aydar, 2006, s. 61).

1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı, dil politikalarında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde kurulan Türk Derneği, Türk Yurdu Dergisi ve Türk Ocağı gibi yapılar, dilin millî kimlik inşasındaki rolünü vurgulayarak sade Türkçeyi desteklemiştir. En dikkat çekici gelişme, 1911’de Genç Kalemler dergisinde Ömer Seyfeddin’in başlattığı “Yeni Lisan” hareketidir. Bu akım, yazı dili ile konuşma dilinin birleştirilmesi, Arapça-Farsça dilbilgisi kalıplarının terk edilmesi ve halkın kullandığı Türkçe kelimelerin esas alınmasını savunmuştur. Ziya Gökalp’ın katkılarıyla şekillenen bu hareket hem ideolojik hem de pratik anlamda Cumhuriyet’in dil politikalarının temelini oluşturmıştır (Tan, 2001, s. 16; Akalın, 2002, s. 53).

Genel olarak bakıldığında, Osmanlı’nın son döneminde resmî dil politikaları tam anlamıyla kurumsallaşmamış olsa da dilin sadeleştirilmesi ve Türkçenin merkezî konuma getirilmesi yönünde güçlü bir entelektüel zemin oluşmuştur. Bu süreç, Cumhuriyet’in dil devrimlerinin yalnızca bir “kopuş” değil, aynı zamanda tarihsel bir “devamlılık” içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet’in Dil Politikalarının Ana Hatları (1923–1950)

Harf Devrimi ve Okuryazarlık Kampanyaları

Cumhuriyet’in ilk yıllarında gerçekleştirilen en radikal kültürel dönüşümlerden biri olan Harf Devrimi, yalnızca bir alfabe değişikliği değil, aynı zamanda yeni devletin ulus inşası, toplumsal modernleşme ve yurttaşlık bilincinin gelişmesinde belirleyici bir adım olmuştur. Benedict Anderson’ın (2006) “hayali cemaatler” kuramıyla örtüşen biçimde, ortak bir alfabe ve sadeleştirilmiş bir dil, toplumun farklı kesimlerini aynı ulusal aidiyet çerçevesinde buluşturmuş, yeni bir toplumsal kimliğin inşasını mümkün kılmıştır. Harf Devrimi ile bölge ve kuşaklar arasında iletişimi kolaylaştıracak yeni bir yazı dili standartlaştırılmış ve ulusal birlik hissi pekiştirilmiştir.

Osmanlı döneminde kullanılan Arap alfabesi, Türkçenin fonetik yapısına uygun olmaması nedeniyle hem eğitimde hem de gündelik yaşamda erişilebilirliği sınırlandırıyordu, okuryazarlık oranlarının düşük kalmasına neden oluyordu (Akalın, 2004, s. 28; Ercilasun, 1999, s. 9). Cumhuriyet kadroları, Gellner’in (2016) modernleşme ve toplumsal bütünleşme yaklaşımında öngördüğü gibi, dilde standartlaşmanın eğitimde fırsat eşitliği ve yurttaşlık bilincinin gelişimi açısından zorunlu olduğu fikrinden hareket etmiş; Harf Devrimi yalnızca devlet elitinin değil, toplumun geniş kesimlerinin de okuryazarlık becerisine kavuşmasını sağlayarak modern yurttaş profilinin oluşumunu hızlandırmıştır.

Bununla birlikte, Harf Devrimi’ne yönelik toplumsal tepkiler ve uygulama sorunları da gözlenmiştir. Bazı aydınlar, hızlı alfabe değişiminin eski kuşaklarda ve muhafazakâr topluluklarda kültürel bir kopuş ve hafıza kaybı yarattığını; aile arşivlerinin, mezar taşlarının ve geleneksel belgelerin yeni kuşaklar tarafından okunamaz hale gelmesinin toplumsal hafızada

yeni bir kırılma oluşturduğunu savunmuştur (Lewis, 2004, s. 45; Özerdim, 1998, s. 39-40; Levend, 1972, s. 399; Taşdemirci, 1996, s. 501). Diğer taraftan, Maarif Vekaleti raporlarında, öğretmenlerin özellikle taşrada yeni alfabe kurslarına katılımın başlangıçta düşük olduğu; kadınların ve yaşlıların geçişte güçlük çektiği, bazı bölgelerde eski harflerin gizlice kullanılmaya devam ettiği bildirilmektedir (Maarif Vekaleti Raporu, 1930, akt. Sadoğlu, 2003, s. 198). Tüm bu tartışmalar ışığında, Harf Devrimi kısa vadede okuryazarlık oranında büyük artış ve toplumsal bütünleşme sağlarken, kültürel süreklilik ve Osmanlı mirasıyla bağlarda uzun vadeli bir kopuşu da beraberinde getirdiği yönünde hem olumlu hem eleştirel değerlendirmeler yapılmıştır.

Harf Devrimi sonrasında, gayrimüslim okullarında Latin alfabesine geçiş uygulamaları farklılık gösterebilmiştir. Örneğin, İstanbul'daki Ermeni ve Rum okullarında yeni alfabenin derslerde resmi olarak kullanılması birkaç yıl gecikmiş, bazı veliler eski alfabe geleneğini sürdürme konusunda ısrarcı olmuştur (Sayım, 2017; Yılmaz, 2011). Bu okullarda Türkçe öğretmenleri, çocukların yeni harflerle yazı öğrenme hızının değişkenlik gösterdiğini, özellikle yaşlı nesillerin evde eski alfabe ve kendi dillerinde okuma-yazmayı sürdürdüklerini rapor etmiştir (Maarif Vekaleti Raporları, 1930, akt. Sadoğlu, 2003, s. 198-199). Buna rağmen, İstanbul'da ve İzmir'de genç kuşakların yeni alfabe ve sade Türkçe ile daha hızlı uyum sağladığı, resmi yazışmalarda ve okul içi iletişimde Latin harflerinin kısa sürede benimsenmeye başladığı gözlenmiştir.

Yeni alfabenin kabulüyle başlatılan “Millet Mektepleri” ve yaygın okuma-yazma kampanyaları, kısa sürede toplumun büyük kısmının yeni yazı sistemini öğrenmesini hedeflemiştir. Anadolu'nun dört bir yanında açılan kurslar ve devletin bu süreci doğrudan sahiplenmesi, toplumsal katılım ve modernleşme idealinin pratiğe dönüşmesinin önemli örneklerindendir (Taşdemirci, 1996, s. 497-498; Dewey, 2019, s. 10–11). Ancak uygulamada, okuma-yazma kurslarına katılım bölgeden bölgeye değişmiş; özellikle kırsal kesimde ve yaşlı kuşaklarda yeni harfleri öğrenmede güçlük yaşanmıştır. Bazı yerel yöneticiler ve öğretmenler, halkta alışkanlıkların kırılmasının zaman aldığını, kadınların kurslara düzenli devamında geleneksel aile yapısının sınırlayıcı olabildiğini belirtmişlerdir (Taşdemirci, 1996, s. 498). Yine de özellikle köy enstitüleri ve halk dershaneleriyle gençler ve kadınlar okuma yazma oranının hızla artmasında başrol oynamış, modernleşme ideali toplumsal tabana yayılmıştır (Korkmaz, 2010, XLV; Akalın, 2009, s. 202).

Bununla birlikte yeni alfabenin benimsenmesi ve sade Türkçenin yaygınlaştırılması, Cumhuriyet'in hayal ettiği ulusal topluluğun – yani “hayali cemaatin” – inşasında temel taşı olmuştur. Toplumun geniş kesimlerinin eğitime, kamuya ve kültürel yaşama aktif katılımı, Harf Devrimi'nin gerçek anlamda “kitlese bir modernleşme seferberliği” olarak toplumsal hafızaya yerleşmesini sağlamıştır (Anderson, 2006, s. 73; Gellner, 2016, s. 48-51).

Türk Dil Kurumu ve Dil Kurultayları

Türk Dil Kurumu'nun kuruluşunu izleyen yıllarda, her biri büyük toplumsal ve bilimsel yankı uyandıran üç önemli Dil Kurultayı düzenlenmiştir: 1932, 1934 ve 1936'daki kurultaylar, yalnızca uzmanların değil, öğretmenlerin, yazarların, bürokratların ve halkın da katılımıyla, Cumhuriyet'in en geniş katılımlı bilimsel ve kültürel etkinlikleri arasında yer almıştır (Korkmaz, 2001, s. 53–54; Özdemir, 1980, s. 44; Karahan, 1999, s. 574). Birinci Dil

Kurultayı’nda Atatürk bizzat bulunmuş, açılış konuşmasını dinlemiş ve toplantı boyunca alınan kararları yakından takip etmiştir. Samih Rıfat, açılışta kurultayın amacını “Türk dilinin kendi millî kudretleri içinde inkişafını aramak” olarak açıklamış, halk ile aydın arasındaki dil uçurumunu ortadan kaldırmanın gerekliliğine dikkat çekmiştir (TDK, 1933/2024, s. 76).

Kurultaylarda, başlıca üç temel hedef öne çıkmıştır: (1) Yazı diliyle konuşma dilinin birleştirilmesi, (2) Türkçenin bilim, eğitim ve kültür dili olarak güçlendirilmesi, (3) Dilin yabancı unsurlardan temizlenmesi ve arındırılması. Bu hedeflere ulaşmak için ülke genelinde bir “söz derleme seferberliği” başlatılmış; köylerden, kasabalardan, eski metinlerden, halk edebiyatından on binlerce sözcük, deyim ve terim toplanmıştır. Sadece 1933-1934 arasında 153.000’den fazla derleme fişi toplanarak, “Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi” gibi temel eserlerin hazırlanmasına öncülük edilmiştir (Tan, 2001, s. 16; Akalın, 2007, s. 25).

Söz derleme çalışmaları kapsamında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Kürtçe, Zazaca veya Arapça konuşulan köylerde, yerel deyimlerin ve ağızların kayda geçirilmesinde öğretmenlerin yerel halktan destek aldığı, fakat bazı yerel sözcüklerin Türkçe karşılığının bulunamaması durumunda kelime derlemesine alınmadığı gözlemlenmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01-254-5, akt. Akalın, 2009, s. 184). Ermeni, Rum veya Yahudi cemaatlerinin kullandığı özgün terimler ise genellikle “azınlık dillerinin Türkçeye katkısı” başlığı altında toplanmış, fakat TDK raporlarında doğrudan sözlüklerde yer bulması sınırlı olmuştur. Dil Kurultaylarında, bazı bölge temsilcileri “yerel ağızlarda Türkçenin farklı zenginliklerini” vurgulamış, bu da derleme fişlerinde Anadolu’daki çok dilli mirasın kısmen kayıt altına alınmasını sağlamıştır (TDK, 1933/2024, s. 105).

Bu söz derleme çalışmalarına öğretmenler ve öğrenciler aktif olarak katılmış; taşra kasabalarındaki öğretmen raporlarında, halkın kullandığı bazı deyimlerin ve yerel kelimelerin derlemelere alınması sırasında yöre sakinlerinin hem heyecan hem de kimi zaman tedirginlik yaşadığı kaydedilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, Söz Derleme Komisyonu Raporları, 1933, akt. Akalın, 2009, s. 184). Aynı süreçte, TDK tarafından gönderilen anketlere verilen yanıtlar ve yerel raporlarda, yeni kelimelerin halk arasında yaygınlaşmaya başladığı, ancak bazı eski kelimelerin unutulmaya yüz tuttuğu yönünde gözlemlere yer verildiği görülmektedir (Ceyhan, 2007, s. 47–48; Özdemir, 1980, s. 50). Aynı dönemde, yeni terimlerin okullarda uygulanması sürecinde bazı öğretmenlerin ve öğrencilerin anlam güçlüğü yaşadığı, fakat eğitim seminerleri ve sadeleştirilmiş öğretim materyalleriyle bu sorunların büyük ölçüde aşıldığı arşiv belgelerinde ve dönemin eğitim yazınında belirtilmiştir (Hatiboğlu, 1981, s. 65–67; Hatiboğlu, 2006, s. 33–35).

Bu kitlesel katılım, Benedict Anderson’ın (2006) “hayali cemaatler” yaklaşımı bağlamında da düşünülebilir; ortak bir dil ve kavram dünyasının geniş kitlelerce paylaşılması, ulusal kimliğin toplumsal tabanda yeniden üretilmesine olanak tanımıştır.

Dil Kurultaylarında yalnızca kelime ve terim toplama değil, aynı zamanda eğitim ve bilim alanında kullanılan terimlerin de hızla Türkçeleştirilmesi için komisyonlar kurulmuştur. Atatürk’ün Sivas’ta bir lisede, geometri ders kitabındaki “anlaşılmaz terimlerle talebelere bilgi verilemez” diyerek, yeni Türkçe terimlerle hazırlanmış kitapların iki ay içinde okullara dağıtılması emri, bu dönemin ideolojik ve pratik müdahale karakterini özetler (Hatiboğlu, 1981,

s. 65-67; Hatiboğlu, 2006, s. 33). Kurultayların hemen ardından, eski terimlerin tasfiyesi ve yeni Türkçe terimlerin benimsenmesi yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

1934'teki İkinci Kurultay'da, terim ve sözlük kolunun ayrılması, alan uzmanlarından ve öğretmenlerden gelen önerilerin değerlendirilmesi, farklı bilim dallarındaki terimlerin Türkçeleştirilmesi gibi daha teknik ve kapsamlı adımlar atılmıştır. Özellikle kimya, fizik, matematik gibi alanlarda, Türkçeleştirme yoluyla hem bilimsel iletişimin kolaylaştırılması hem de millî bilim dili oluşturulması amaçlanmıştır (Levend, 1949, s. 394-396; Kahraman, 2017, s. 1291).

Üçüncü Kurultay'da ise, artık yalnızca sadeleştirme değil, dilin kökenine ve evrensel niteliğine dair hipotezler, özellikle Güneş Dil Teorisi, tartışılmaya başlanmıştır (Ünalın, 2014, s. 79; Ercilasun, 2013, s. 197). Kurultaylar boyunca, bilimsel raporların hazırlanması, komisyonların sürekli çalışması ve ülke çapında sözlük ve dil bilgisi kitaplarının yayınlanması, Türkçenin planlı bir şekilde geliştirilmesinin temelini oluşturmuştur (Korkmaz, 2001, s. 53-54; Tan, 2001, s. 16).

Bütün bu kurumsal ve toplumsal hamleler, Cumhuriyet'in ulusal kimlik inşa sürecinde Türkçenin yalnızca sembolik değil, uygulamada da köklü bir değişim ve bütünleşme aracı olmasını sağlamıştır. TDK ve Dil Kurultayları, Türkiye'de modernleşme hedeflerinin kurumsal zeminde yürütülmesinin ve toplumsal düzeyde kolektif aidiyetin inşasının günümüzde de temel referans noktası olmayı sürdürmektedir.

Güneş Dil Teorisi ve Terim Sadeleştirme Çalışmaları

Cumhuriyet'in ilk on yılında Türkçenin sadeleştirilmesi ve yabancı unsurlardan arındırılması, hızla ve toplumsal seferberlik ruhuyla yürütülürken, 1930'ların ortalarından itibaren bu çabaların yöntemi ve ideolojik temelleri daha kapsamlı tartışmalara konu olmuştur. 1936'daki Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda geliştirilen Güneş Dil Teorisi, Türkçenin yalnızca ulusal bir kimliğin değil, aynı zamanda evrensel dil kökeninin de taşıyıcısı olduğu iddiasını gündeme getirmiştir. Teoriye göre, Türkçe insanlığın ilk dili olup, dünya üzerindeki tüm dillerin temelini oluşturmuştur ve bu köken "güneş" kavramında, ışığın ve kökensel sözlerin anlam dünyasında simgelenmiştir (Ünalın, 2014, s. 79; Ercilasun, 2013, s. 197).

Bu kuramsal iddianın ortaya çıkmasında, Anderson'ın "hayali cemaatler" yaklaşımıyla tutarlı biçimde, ortak bir dil etrafında ulusal aidiyet ve modern yurttaşlık inşası düşüncesi, aynı zamanda Gellner'in "modernleşme ve toplumsal bütünleşme için dilin merkezileştirilmesi" savıyla da örtüşür. Güneş Dil Teorisi, Avusturyalı oryantalist H. F. Kvergie'in psikodilbilimsel çalışmalarından ilham almış; Atatürk'ün teşvikiyle, Türk Dil Kurumu içinde bir statü planlaması ve kurumsal proje olarak yürütülmüştür. Bu teorinin savunucuları bir yandan Türkçenin tarihsel kökenlerini evrenselleştirmeyi hedeflerken, öte yandan özleştirmenin radikalizmine karşı, bilimsel ve kültürel süreklilik arasında bir denge kurmaya çalışmıştır (Ercilasun, 2013, s. 197; Levend, 1949, s. 394-396).

Dönemin bilim insanları ve öğretmenleri arasında Güneş Dil Teorisi ve aşırı sadeleştirme hareketi hem heyecan hem de kuşku uyandırmıştır. Cumhuriyetçi aydınlar, teorinin ulusal kimlik ve özgüven duygusunu güçlendirdiğini; halk arasında yeni türetilen kelimelerle "herkesin ortak bir dili paylaşmasının" mümkün olduğunu savunmuştur (Ünalın,

2014; TDK Kurultayı Bildirileri, 1936/2024). Buna karşılık, bazı eğitimciler ve akademisyenler teorinin bilimsel dayanaktan yoksun olduğunu, sadeleşen dilin köylü ile kentli arasında yeni anlam boşlukları yarattığını, teknik ve bilimsel terminolojide karışıklıklara yol açtığını ileri sürmüştür (Lewis, 2004, s. 112; Hatiboğlu, 2006, s. 34). Bu görüş ayrılıkları, sadeleştirmenin yalnızca ideolojik bir yönelimden ibaret olmadığını; aynı zamanda eğitimde ve gündelik yaşamda pratik zorluklara neden olduğunu da ortaya koymuştur. Bu tartışmalar gösteriyor ki, dilde köktenci sadeleştirme, toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamakla birlikte, bilimsel iletişimde ve gelenekle bağda da zaman zaman zorluklar doğurmuştur.

Güneş Dil Teorisi, resmi raporlarda Türkçenin evrensel kökenine vurgu yaparken, Anadolu’da yaşayan farklı dil toplulukları (ör. Karamanlı Ortodokslar, Yahudiler, Kürtler) arasında hem ilgi hem de eleştiriyile karşılanmıştır. Özellikle Karamanlıca ve Ladino gibi yerel dillerde eğitim gören gruplarda, “tüm dillerin kökeninin Türkçe ’ye dayandığı” iddiasının sembolik bir millileştirme çabası olarak algılandığı; bazı Yahudi cemaatlerinde ise, bu iddianın bilimsel karşılık bulmadığı, fakat yeni Türkçe terimlerin günlük hayatta yer bulmasına vesile olduğu ifade edilmiştir (Aydın, 2011, s. 92; Ercilasun, 2013, s. 202-203). Bu gözlemler, Güneş Dil Teorisi’nin geniş halk kesimlerinde inandırıcılığı sınırlı kalan bir kuramsal çerçeve olarak kaldığını; daha çok ideolojik temsil düzeyinde bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

Dönemin en tartışmalı noktalarından biri, “tasfiyecilik” eğilimidir; yani, her yabancı kökenli kelimenin kökten atılması ile daha gerçekçi ve sağduyulu sadeleşme arasında gidip gelen uygulama farkları ortaya çıkmıştır. Atatürk’ün bu konuda yaptığı uyarılar, dil devriminin başarısının, yalnızca ideolojik hamlelerle değil, toplumsal gerçeklik ve işlevsel iletişim ihtiyacıyla dengelenmesi gerektiğini vurgular niteliktedir: “Dili bir çıkmaza saplamışızdır. Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır. Ama ben de işi başkalarına bırakamam. Çıkmazdan biz kurtaracağız” (Atay, 2004, s. 519). Yani sadeleşme süreci hem bilimsel hem de kamusal alanda sürdürülebilir ve topluma hitap eden bir niteliğe sahip olmalıdır.

Bu yıllarda, yalnızca günlük dil veya deyimler değil, bilim ve teknik terimler de kapsamlı biçimde Türkçeleştirilmeye başlanmıştır. Özellikle ortaöğretim ders kitaplarında ve akademik yayınlarda, Türkçe köklerden yeni kavramlar türetilmiş; ancak “elektrik”, “dinamo”, “gram” gibi uluslararası kavramlar ise, iletişim ve bilimsel standardizasyon gerekçesiyle aynen kullanılmıştır (Hatiboğlu, 2006, s. 33; Kahraman, 2017, s. 1291). Dönemin eğitim dergileri ve arşiv raporlarında, yeni terimlerin okullarda yaygınlaşması sırasında öğretmenlerin ve öğrencilerin anlam güçlüğü yaşadığı, özellikle teknik terimlerin eski kuşaklarca ilk etapta zor anlaşıldığı vurgulanmıştır (Maarif Vekaleti Mecmuası, 1935, akt. Sadoğlu, 2003, s. 211-212). Bazı öğretmen raporlarında, “öğrencilerimiz yeni terimleri eskiyle karıştırmakta, aileler ise çocuklarının derslerini takip etmekte güçlük yaşamaktadır” şeklinde pratik uygulama güçlüklerine dikkat çekilmiştir. Buna rağmen, terim sadeleştirmenin kısa sürede yaygınlaşması için TDK ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ülke genelinde ek seminerler, kitapçıklar ve bilgilendirici kampanyalar düzenlenmiş; sahadaki uygulama sorunları çoğunlukla yıl sonuna dek aşılmıştır (Hatiboğlu, 1981, s. 65-66; Özdemir, 1980, s. 44-45).

Güneş Dil Teorisi, bilim çevrelerinde kalıcı bir kabul görmemiş; kısa sürede eleştirilmiş ve pratikte “özleştirme” ile “koruma” arasında daha bilimsel ve dengeli bir yaklaşım gelişmiştir. Ancak bu dönem, Türkçenin ulusal ve evrensel statüsünün en yoğun tartışıldığı; dil planlaması,

terim üretimi ve toplumsal modernleşmenin eş zamanlı olarak yürütüldüğü özgün bir tarihsel evreyi temsil eder. Böylece, Cumhuriyet'in sonraki yıllarındaki dil politikalarının hem ideolojik hem de pratik temelini oluşturan bu süreç hem kuramsal olarak hem uygulama açısından Türk modernleşmesinin anahtar alanlarından biri olmuştur (Levend, 1949, s. 394-396; Ercilasun, 2013, s. 197; Tan, 2001, s. 16).

İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi

Cumhuriyet'in köklü dil reformları içinde en çarpıcı ve toplumsal tartışmaya en açık uygulamalardan biri, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesidir. Osmanlı döneminde Arapça, yalnızca kutsal kitap ve namaz dili olarak değil, aynı zamanda uygarlığın ana eksen ve kamusal otoritenin meşruiyet kaynağı olarak görülüyordu. Cumhuriyet kadroları ise, Anderson'ın (2006) "hayali cemaatler" yaklaşımı çerçevesinde, dilin yalnızca kamusal ve seküler alanlarda değil, kutsal ve gündelik yaşamda da ortak bir aidiyet zemini kurmasını amaçladılar. Bu yüzden ibadetlerin de halkın anlayacağı dilden yapılmasının hem dini anlama ve içselleştirme hem de milli bilincin güçlendirilmesi açısından önemli olacağı düşünülmekteydi (Sadoğlu, 2003, s. 183).

Bu doğrultuda, 1932 yılında ezanın Türkçeye çevrilmesi ve camilerde Türkçe Kur'an okunması yönünde adımlar atılmış; 1950'ye kadar Türkçe ezan uygulaması resmî olarak sürdürülmüş, vaaz ve hutbelerde Türkçenin kullanılması ise özellikle teşvik edilmiştir. Bu süreç, hem ulusal kimliği ve sekülerleşme idealini desteklemiş hem de dini, bireyin ve toplumun doğrudan anlayabileceği bir alana taşımıştır (Kili, 2001, s. 222-223; Crystal, 2005, s. 51). Burada Gellner'in (2016) vurguladığı gibi, dilin merkezileşmesi ve standardizasyonu yalnızca eğitim ve bürokrasiyle sınırlı kalmamış, dinî ritüeller ve kamusal hayatla da iç içe geçmiştir; bu da modernleşmenin toplumsal katmanlarda daha derin kök salmasına olanak tanımıştır.

Ancak uygulamada, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesine toplumun tüm kesimlerinden aynı derecede olumlu tepki gelmemiştir. Özellikle kırsal Anadolu'da ve büyük kentlerin eski mahallelerinde, bazı imamlar ve cemaat üyeleri Türkçe ezanı yadırgamış, alışkanlıklarını değiştirmekte zorlanmıştır. Dönemin gazetelerinde kimi camilerde Türkçe ezan okuyan müezzinlerin cemaat tarafından protesto edildiği; buna karşılık bazı bölgelerde yeni uygulamayı destekleyen aydın ve eğitilmiş kesimlerin öncülük ettiği belirtilmiştir (Cumhuriyet, 25 Ocak 1933). Ayrıca, İstanbul Müftülüğü'ne ve Diyanet'e ulaşan mektuplarda, "eski neslin duaları ve dini ritüeli yalnızca Arapça ile özdeşleştirdiği", buna karşılık genç kuşakların Türkçeye daha hızlı uyum sağladığı gözlenmiştir (Diyanet Arşivi, Belge No: 4832, akt. Ercilasun, 2013, s. 204). 1950'de Demokrat Parti döneminde ezanın yeniden Arapçaya çevrilmesi, bu uygulamanın toplumsal hafızada bir sembol ve siyasal kimlik tartışması haline dönüştüğünü göstermektedir (Anderson, 2006, s. 73; Kili, 2001, s. 223).

Dönemin önde gelen aydınları ve reformistleri, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesini toplumsal bütünleşme, laiklik ve modern yurttaşlık bilinci için kaçınılmaz görmüşlerdir. Ziya Gökalp'in görüşleri, dil ve din birliğinin milli birliği kuracağı ve halkın anlamadığı bir dilde yapılan ibadetin manevi etkisinin zayıf kalacağı fikrine dayanmaktadır (Gökalp, akt. Kaplan, 2009, s. 138-141). Atatürk de "Dinin temeli ahlaktır; onu halka anlatmanın en iyi yolu ana dildir" sözüyle, Türkçenin hem toplumsal hem de dinî hayatta egemen olmasını hedeflemiştir (Akalin, 2002, s. 53).

Türkçeleştirme politikaları Müslüman cemaatlerde geniş bir toplumsal tartışma yaratırken, gayrimüslim cemaatlerde ise ibadet dili daha çok geleneksel olarak korunmuştur. 1930’lu yıllarda bazı sinagoglarda ve kiliselerde resmî törenler dışında Türkçe dualar okunmaya başlanmış; fakat Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin resmi görüşleri, “ibadetin anadilde yapılmasının kimlik ve gelenek açısından vazgeçilmez” olduğu yönündeydi (Karakaş, 2014, s. 117; Açık, 2014, s. 601-602). Yine de genç kuşaklarda Türkçe ilahilerin ve toplu duaların yaygınlaşması, Cumhuriyet’in yeni yurttaşlık idealinin bu topluluklara da kısmen yansıdığını göstermektedir. Öte yandan, bu uygulamalar toplumsal ve siyasal düzlemde büyük tartışmalara yol açmıştır. Bazı muhafazakâr çevreler, ibadet dilinin değiştirilmesini dinî geleneğe ve İslam birliğine bir müdahale olarak algılamışlardır (Sadoğlu, 2003, s. 195; Cumhuriyet, 25 Ocak 1933).

Genel olarak bakıldığında, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi, Cumhuriyet’in laiklik, ulusal kimlik ve modernleşme hedeflerinin yalnızca hukuki ya da sembolik alanlarla sınırlı olmadığını; toplumsal ve manevi yaşamda da derin izler bıraktığını gösteren örneklerden biridir. Bu uygulama, Türk siyasal ve kültürel tarihinde dilin bütünleşme, aidiyet ve toplumsal dönüşümdeki çok boyutlu işlevini somut biçimde ortaya koymuştur.

Dil Politikalarının Toplumsal Yansımaları

Eğitim ve Müfredat Üzerindeki Etkiler

Cumhuriyet’in dil politikaları, özellikle eğitim sisteminde köklü bir dönüşümün önünü açmıştır. Alfabe devrimiyle birlikte yeni yazı sistemi okullarda hızla benimsenmiş, kısa sürede okuryazarlık oranlarında belirgin bir artış sağlanmıştır (Demirel, 2004, s. 12; Taşdemirci, 1996, s. 497-498). Eğitimde sade Türkçeyle hazırlanmış ders kitapları, öğretmen yetiştirme programları ve müfredat değişiklikleri sayesinde, ortak bir milli dil bilinci ilkokuldan üniversiteye dek toplumun tüm kesimlerine ulaştırılmıştır (Akalin, 2009, s. 202; Karakuş, 2006, s. 249).

Bu gelişmeler, daha önce Gellner’in dil birliği ve modern yurttaşlık anlayışı çerçevesinde vurgulanan ilkelerle örtüşmektedir. Nitekim Gellner’e (2016, s. 47-49) göre, merkezi ve standart bir eğitim dili, modern toplumun inşasında ve toplumsal bütünleşmede vazgeçilmezdir; Cumhuriyet’in merkezîyetçi eğitim politikaları da bu doğrultuda, eğitimin kitleselleşmesini ve fırsat eşitliğini sağlamada ortak dilin birincil araç olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Benedict Anderson’ın (2006) “hayali cemaatler” kavramsallaştırmasında, ortak dilde eğitim, bireyleri ortak bir ulusal bilinç ve topluluk duygusunda birleştirerek, modern ulusun inşasına zemin hazırlamıştır. Eğitim yoluyla sadeleşen ve standartlaşan Türkçe, toplumsal farklılıkları aşan bir iletişim ağı oluşturmuş; köyden şehre, gençten yaşlıya toplumsal bütünleşmeyi güçlendirmiştir.

Özellikle Türk Dil Kurumu’nun katkısıyla, bilimsel ve teknik terimlerin Türkçeleştirilmesi ve disiplinler arası kavramların sadeleştirilmesi, yalnızca bilimsel gelişimi değil, ulusal bilginin yaygınlaşmasını da desteklemiştir (Hatiboğlu, 2006, s. 33; Kahraman, 2017, s. 1291). Bu dönemde, matematikten kimyaya, fen bilimlerinden sosyal bilimlere kadar her alanda Türkçenin hâkimiyeti artırılmış, yeni terimler türetilerek hem bilimsel iletişim kolaylaştırılmış hem de milli bilim dili yaratılmıştır.

Köy Enstitüleri ve halk eğitimi programları ise, dil politikalarının toplumsal tabana yayılmasında önemli rol oynamıştır. Sade Türkçenin en ücra köylere kadar ulaşması, toplumsal eşitliği ve ortak yurttaşlık kimliğini pekiştirmiş; Gökalp'ın ortak dilin milli kimlik inşasındaki önemi üzerine geliştirdiği görüşlerin pratik karşılığını bulmuştur (Korkmaz, 2010, XLV; Gökalp, akt. Kaplan, 2009, s. 138-141).

Bu süreç, daha önce Harf Devrimi bağlamında da belirtildiği üzere, klasik edebiyatla kuşaklar arasında belli ölçüde bir mesafe doğurmuştur. Yine de dil politikaları sayesinde eğitimin kitleleşmesi, bilginin yaygınlaşması ve milli kimliğin kurumsallaşması mümkün olmuş; eğitim alanında ortak dilin, modern ulus-devletin temellerini pekiştirdiği gözlemlenmiştir (Levend, 1972, s. 399-401; Özerdim, 1998, s. 39-40).

Basın ve yayın dilindeki değişim

Dil devrimiyle birlikte, basın ve yayın organlarında da büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Latin alfabesinin kabulüyle gazeteler, dergiler ve kitaplar yeni harflerle yayımlanmaya başlamış, sade Türkçenin basın dili olarak benimsenmesiyle okur kitlesi hızla genişlemiştir (Korkmaz, 2001, s. 53-54; Akalın, 2009, s. 202). Bu süreç, daha önce değinildiği üzere, ortak yazı dilinin ulusal aidiyeti pekiştirici işlevini göstermektedir. Okuryazarlığın ve gazeteciliğin kitleleşmesi, toplumsal farklılıkları aşan ortak bir kültürel zeminin oluşmasını sağlamış, Cumhuriyet'in ulusal bilinç hedefinin pratikteki görünümünü güçlendirmiştir.

Yazılı basında Tanzimat'tan itibaren süren sadeleşme hareketi, Cumhuriyet'le birlikte siyasal bir projeye dönüşmüş; basın dili halka yakın, sade ve anlaşılır kılınmıştır. Bu tarihsel yönelim, daha önce de vurgulandığı gibi Tanzimat'tan itibaren başlayan sadeleşme çabalarının bir devamı niteliğinde olmuş; ancak Cumhuriyet döneminde bu hedef, siyasal bir zorunluluk olarak kurumsallaştırılmıştır (Sadoğlu, 2003, s. 86; Koç, 2007, s. 14). Gellner'in (2016) toplumsal bütünleşme yaklaşımına uygun biçimde, radyo, gazete ve dergi yayınlarında sade Türkçenin standartlaşması, kamuoyunda milli dil bilincinin yerleşmesinde ve ulusal kimliğin gündelik hayatta yeniden üretilmesinde etkili olmuştur.

Basının ve yayının sadeleşmesiyle milli bayramlar, anmalar, ulusal kampanyalar ve siyasi konuşmalar da halkın kolayca anlayabileceği bir dilde yapılmaya başlanmış, bu durum dilin siyasal iletişimde ve toplumsal mobilizasyonda merkezi rol oynamasına katkı sağlamıştır (Akalın, 2009, s. 202; Korkmaz, 2010, XLII). Ancak, dilde hızlı sadeleşme ve özleştirmenin bazı edebi ve bilimsel yayınlarda terminolojide anlam kargaşasına yol açtığı, hızlı değişimlerin okur ve yazarlar açısından zorluklar yarattığı da dönemin entelektüelleri tarafından dile getirilmiştir (Hatiboğlu, 2006, s. 33; Levend, 1949, s. 394-396).

Basın ve yayın dünyasında sade Türkçenin egemenliği, bir yandan kitleli iletişimin demokratikleşmesini ve ulusal bilincin yaygınlaşmasını kolaylaştırmış; öte yandan dilin kültürel süreklilik ile toplumsal yenilik arasında bir denge aracı olarak işlev gördüğünü göstermiştir. Bu dinamik, Cumhuriyet dönemi kültürel modernleşmesinin ve toplumsal bütünleşmenin temel göstergelerinden biri olarak önemini korumaktadır.

Vatandaşlık ve Kimlik İnşasında Dilin Rolü

Cumhuriyet'in dil politikaları, modern Türkiye yurttaşlığının ve ulusal kimliğin inşasında merkezi bir rol oynamıştır. Anayasal güvence altına alınan Türkçe, vatandaşlık hak

ve sorumluluklarının temel simgesi haline gelmiş; kamu hizmetlerinden eğitime, yargıdan askerliğe kadar her alanda ortak bir toplumsal zemin oluşturmuştur (Sadoğlu, 2002, s. 243; Açık, 2014, s. 596). Daha önce değinildiği üzere, standart bir ortak dil yalnızca teknik iletişimi kolaylaştırmakla kalmamış; aynı zamanda vatandaşlık bilincinin ve toplumsal bütünleşmenin temel taşıyıcısı olarak işlev görmüştür.

Yurttaşlık bilinci, “aynı dili konuşmak, aynı kavramlarla düşünmek ve milli değerleri paylaşmak” ilkesiyle kurgulanmış; farklı etnik ve kültürel kökenlere sahip toplulukların ulusal aidiyete katılımı Türkçe üzerinden sembolleştirilmiştir (Kaplan, 2009, s. 39; Crystal, 2005, s. 51). Ortak dilin kamusal alandaki görünürlüğü ve gündelik yaşamın her katmanında yer alması, daha önce açıklanan kuramsal çerçeveye uyumlu biçimde, ulusal topluluğun hayali ve ortak bir aidiyet duygusu etrafında örgütlenmesini kolaylaştırmıştır.

1930’lu yıllarda yürütülen “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyaları, Türkçenin kamusal alanda daha yaygın ve ortak bir iletişim dili haline gelmesini amaçlamıştır. Bu çerçevede, özellikle İstanbul, İzmir ve Edirne gibi çok dilli kentlerde, kamuya açık alanlarda Türkçe kullanımının teşvik edildiği görülmektedir. Toplu taşıma, pazar yerleri ve kamu kurumlarında Türkçe dışındaki dillerin konuşulmasına yönelik bazı uygulamalar —örneğin uyarı levhaları, kamu spotları veya basın yoluyla yapılan çağrılar— zaman zaman gündeme gelmiş; bu tür girişimler, bazı dönemlerde para cezası gibi yaptırımlarla da desteklenmiştir. Bu süreç, bazı azınlık topluluklarında anadil kullanımına ilişkin hassasiyetleri ve kültürel görünürlüğe dair kaygıları gündeme getirmiştir (Bali, 2011, s. 155; Sadoğlu, 2003, s. 243). Yahudi, Ermeni ve Rum vatandaşların kendi aralarında kullandıkları diller, dönemin bazı kamu söylemlerinde yalnızca bireysel bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda kamusal aidiyetin bir göstergesi olarak da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, bu dillerin kamusal kullanımı zaman zaman çeşitli sosyal baskılarla karşılaşmış veya sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Literatürde, bu tür uygulamaların bazı gayrimüslim toplulukların toplumsal hayattan kısmen geri çekilmelerine, kamusal görünürlüklerinin azalmasına ve kültürel kimliklerini korumaya yönelik hassasiyetlerinin artmasına neden olduğuna dair değerlendirmelere yer verilmektedir (Bali, 2011, s. 154-155; Sadoğlu, 2003, s. 243-244). Her ne kadar bu kampanyalar, Ziya Gökalp’in “ortak dil, ulusal birliğin vazgeçilmez unsurudur” anlayışıyla uyumlu bir ideolojik zemine oturtulmuş olsa da vatandaşlık ve kimlik inşasında birleştirici olduğu kadar dışlayıcı ve sınır koyucu bir işleve de sahip olmuştur (Gökalp, akt. Kaplan, 2009, s. 138-141; Yeşiltuna, 2006, s. 41-44; Kili, 2001, s. 222-223). Cumhuriyet kadroları, “din ve gelenek” üzerinden değil, ortak dil ve çağdaş değerler üzerinden ulus inşa etmeyi öncelikli kılmıştır. Böylece dil, yalnızca bir iletişim aracı olmaktan çıkmış; modernleşmenin, sekülerleşmenin ve toplumsal eşitlik ideallerinin de taşıyıcısı olmuştur (Anderson, 2006, s. 73; Gellner, 2016, s. 48-50). Bu yaklaşım, ulusal bütünlük ile kültürel farklılıklar arasında dinamik ve zaman zaman gerilimli bir ilişki yaratmıştır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Cumhuriyet’in dil politikaları vatandaşlık ve kimlik inşasında merkezi bir rol üstlenmiş; bu süreçte ortak dilin hem birleştirici hem de zaman zaman tartışmalı bir araç olarak işlev gördüğü gözlemlenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yürütülen resmî dil politikalarının, ülkenin modernleşme ve uluslaşma sürecindeki çok boyutlu ve kalıcı etkileri analiz edilmiştir. Alfabe devriminden ibadet dilinin Türkçeleştirilmesine, eğitim ve basında sadeleşmeden vatandaşlık ve kimlik inşasına kadar uzanan bu politikalar, yalnızca devletin modernleşme vizyonunu değil, aynı zamanda toplumsal pratikler ve kolektif kimlikler üzerinden de kapsamlı şekilde değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, dilin yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, toplumsal aidiyetin, ulusal kimliğin ve yurttaşlık kültürünün başat inşa edici unsuru olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Alfabe devrimiyle başlayan dönüşüm, Anderson'ın “hayali cemaatler” kuramında işaret ettiği gibi, ortak bir yazı dili aracılığıyla toplumun farklı kesimlerinin aynı ulusal aidiyet etrafında bütünleşmesine olanak sağlamıştır. Latin alfabesine geçiş, eğitimde ve basında okuryazarlığın hızla yaygınlaşmasını, yeni yurttaş tipinin oluşmasını ve kamu iletişimde merkeziyetçi bir işleyişin güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Millet Mektepleri, köy enstitüleri ve okuma-yazma seferberlikleri, modernleşme ve toplumsal hareketlilik açısından kritik işlevler üstlenmiştir. Türk Dil Kurumu'nun kurulması, Dil Kurultayları ve terim sadeleştirme girişimleriyle, yalnızca konuşma ve yazı dili değil; bilim, sanat ve teknik alanlarda da Türkçenin egemenliği hedeflenmiş ve bu süreçte toplumsal katılım ile ulusal aidiyet yeniden tanımlanmıştır.

İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi, Cumhuriyet'in laiklik ve sekülerleşme hedeflerinin dini alanda da görünür kılınmasına hizmet etmiş; dini pratiklerin ulusal kimliğin bir parçası haline gelmesiyle hem toplumsal bütünleşme hem de modernleşme sürecinin sembolik boyutu güçlendirilmiştir. Ancak, bu reformların toplumda her zaman yekpare kabul görmediği, dini gelenek ve semboller üzerindeki müdahalelerin, yeni kimlik tartışmaları ve siyasi kutuplaşmalara zemin oluşturduğu da gözlemlenmiştir.

Eğitimde sade Türkçenin egemenliği, yeni nesillerin klasik Osmanlıca metinlerden ve geleneksel edebiyat eserlerinden uzaklaşmasına, toplumsal hafızada yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bununla birlikte, bilimsel bilgi ve çağdaş eğitim materyallerinin toplumun her kesimine yayılması, fırsat eşitliğinin sağlanması ve toplumsal katılımın kitleselleşmesi açısından büyük bir kazanım olarak değerlendirilmiştir. Basın ve yayın alanında sade Türkçenin kitleselleşmesi ise, Anderson'ın belirttiği gibi, ulusal bilincin ve demokratik kamunun oluşmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Vatandaşlık ve kimlik inşası açısından, Türkçenin resmî ve kamusal alanda tek dil olarak benimsenmesi, Gellner'in kuramsal yaklaşımıyla uyumlu biçimde, toplumsal bütünlük ve siyasi meşruiyetin temeli olmuş; “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyaları ve dilde tekipleşme vurgusu, ulus-devlet inşasının ideolojik altyapısını oluşturmuştur. Ancak, bu süreçte azınlık toplulukları ve yerel diller açısından zaman zaman dışlayıcı uygulamalara ve asimilasyon eleştirilerine konu olmuştur. Gökalp'in “ortak dil, milli birliğin vazgeçilmez unsurudur” görüşü, Cumhuriyet'in dil politikalarının toplumsal ve ideolojik çerçevesine yön vermiştir.

Genel olarak, Cumhuriyet'in dil politikaları Türkiye'de toplumsal değişimin, kimlik ve hafıza inşasının, vatandaşlık bilincinin ve modernleşme deneyiminin en güçlü

belirleyicilerinden biri olmuştur. Devletin dilde müdahaleci rolü, büyük toplumsal kazanımlar ve dönüşümler sağlamakla birlikte, yeni gerilim ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu tartışmalı dönüşüm, makalenin kuramsal çerçevesinde ele alınan düşünürlerin perspektifleriyle birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı hâle gelmektedir. Örneğin, Benedict Anderson’ın “hayali cemaatler” yaklaşımı, alfabe devrimi ve sade Türkçenin basında ve eğitimde yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan ortak ulusal bilinç yapısını doğrudan açıklar. Bununla birlikte, ortak dilin farklı topluluklar üzerindeki tek tip dayatması, Anderson’ın modelinin hayali cemaat içinde varsaydığı gönüllü katılım ilkesini sınırlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Gellner’in modernleşme ve merkezi dil modeliyle ulus-devlet inşası arasındaki bağlantı, dil politikalarının kamu hizmetlerinden ibadete kadar her alanda uygulanmasıyla büyük ölçüde somutlaşmıştır; ancak bu model, yerel kimliklerin direnci ve uygulamalardaki gerilimler bakımından açıklayıcı sınırlarla karşılaşmaktadır. Ziya Gökalp’in “dil ve din birliği” idealine dayanan Türkçecilik vurgusu, özellikle ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi ve vatandaşlık kampanyalarında ideolojik bir yönelim olarak etkili olmuş; fakat kültürel çoğullukla ilişkili karmaşık sonuçları yeterince karşılamamaktadır. Bu değerlendirmeler, makalenin bulgularının yalnızca kuramları desteklemekle kalmadığını; aynı zamanda onların sınırlarını ve yeniden düşünülmesi gereken yönlerini de ortaya koyduğunu göstermektedir. Böylece çalışma, teorik çerçeveyi uygulamalı verilerle karşılaştırarak literatüre eleştirel ve özgün bir katkı sunmaktadır.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, resmi dil politikalarının yerel ve azınlık toplulukları üzerindeki uzun vadeli etkileri ile çok dillilik ve kültürel çoğulculuk ekseninde mikro düzeyde saha araştırmalarının önemi daha fazla öne çıkacaktır. Türkiye’de dil politikaları, ortak bir dil aracılığıyla toplumsal iletişimi kolaylaştırmış ve farklı toplumsal kesimler arasında ortak bir kamu dili inşasına zemin hazırlayarak, toplumsal uzlaşının gelişimine katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Açık, F. (2014). Dil politikaları bağlamında Türkçenin öğretimi. In M. Durmuş & A. Okur (Ed.), *Yabancılarla Türkçe öğretimi* (ss. 593-602). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akalın, Ş. H. (2002). Atatürk döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu. *Türk Dili*, 607, 1-58.
- Akalın, Ş. H. (2004). Atatürk’ün dil politikası. *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, 1(4), 28-32.
- Akalın, Ş. H. (2009). Türk dili dünya dili. In İ. Yazar (Ed.), *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss. 1-15). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Anderson, B. (2006). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Atay, F. R. (2004). *Çankaya* (20. Baskı). İstanbul: Pozitif Yayıncılık.
- Aydar, H. (2006). Türklerde anadilde ibadet meselesi (başlangıçtan Cumhuriyete kadar). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 47-65.
- Bali, R. N. (2011). *Cumhuriyet yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme serüveni (1923–1945)*. İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Ceyhan, B. (2007). *Türk Dil Kurumu’nun kuruluş sürecinde mecliste ve basında dil tartışmaları*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Cumhuriyet. (1933, 25 Ocak). Türkçe ezan tartışmaları gündemde. *Cumhuriyet Gazetesi*. <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1933-01-25/1> (Erişim tarihi: 02 Haziran 2025).
- Crystal, D. (2005). *Dillerin katli* (G. Cansız, Çev.). İstanbul: Profil Yayınları.
- Demirel, Ö. (2004). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dewey, J. (2019). Türkiye’de eğitim hakkında rapor (N. Erdemir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi. (Orijinal çalışma 1924’te yayımlandı.)
- Ercilasun, A. B. (1999). Osmanlı Türkçesi. In G. Eren (Ed.), *Osmanlı* (ss. XX-XX). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2013). *Dilde birlik*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gellner, E. (2016). *Milliyetçiliğe bakmak* (N. Soyarık & S. Özertürk, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eser 1983’te yayımlandı.)
- Hatiboğlu, V. (1981). *Ölümsüz Atatürk ve dil devrimi*. Ankara: Meteksan.
- Hatiboğlu, V. (2006). Atatürk ve terim devrimi. In D. Atılğan (Ed.), *Atatürk ve Türk dili ve edebiyatı, Türk eğitimi ve Türk kültürü konusunda seçme yazılar* (ss. 31-35). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kahraman, M. (2017). Türk dilinin Cumhuriyet devri terimsel gelişim sürecine tarihi bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1289-1312.
- Kaplan, M. (2009). *Kültür ve dil*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Karahan, L. (1999). Atatürk dönemi dil kurultaylarında Türk dünyası. *Türk Dili Dergisi*, (574), 845-853.
- Karakaş, M. (2014). Azınlık cemaatlerinde anadilde ibadet tartışmaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 113-121.
- Karakuş, İ. (2006). *Atatürk dönemi eğitim sisteminde Türkçe öğretimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kili, S. (2001). *Türk devrimi: Bir çağdaşlaşma sürecinin analizi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Koç, R. (2007). Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi aydınlarının Türk dilinin eğitime ve yapısına bakışları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(33), 11-25.
- Korkmaz, Z. (2010). Bir dünya dili olma açısından Türkçemiz üzerinde genel bir değerlendirme. İ. Yazar (Ed.), *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss. XXXIX–XLVI). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Köprülü, F. (1999). *Edebiyat araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lewis, G. (2004). *Trajik başarı: Türk dil reformu* (M. F. Uslu, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Maarif Vekâleti. (1930). *Maarif Vekâleti faaliyet raporu*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Maarif Vekâleti Mecmuası. (1935). *Maarif Vekâleti Mecmuası*, (11), 27
- Özdemir, E. (1980). *Dil devrimimiz*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özertürk, S. N. (1998). *Yazı devriminin öyküsü*. Ankara: Yenigün Yayınları.

-
- Sadoğlu, H. (2003). *Türkiye’de ulusçuluk ve dil politikaları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sayım, İ. (2017). The Armeno-Turkish way of spelling and its relation with the Ottoman Turkish script, *Contemporary Issues in Social Sciences and Humanities* (s. 1–10).
- Soysal, M. (2011). *100 soruda anayasa’nın anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1992). *Azerbaycan’da Türk alfabesi – tarihçe*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tan, N. (2001). *Kuruluşunun 70. yıl dönümünde Türk Dil Kurumu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taşdemirci, Y. (1996). *Cumhuriyet döneminde halk eğitimi politikaları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Türk Dil Kurumu. (2024). *Birinci Türk Dil Kurultayı (26 Eylül 1932): Tezler, müzakere zabıtlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2024). *Üçüncü Türk Dil Kurultayı (24–31 Ağustos 1936): Bildiriler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünal, R. (2014). Güneş Dil Teorisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30(88), 75-80.
- Yeşiltuna, S. (2006). Ortak dil, milli birlik ve ideoloji. *Türk Yurdu*, 26(217), 39-45.
- Yılmaz, H. (2011). Learning to Read (Again): The Social Experiences of Turkey’s 1928 Alphabet Reform. *International Journal of Middle East Studies*, 43(4), 677–697.
-